Tüskés Tibor: Sorskovácsok

Tüskés Tibor új könyve valamiképpen a *Nagyváros születiket* — a *Magyarország felfedezése* sorozat egyik kulcskötetét — folytatja. Márcsak azért is, mert a Pécsi Vasas Ipari Szövetkezet elnöke (kiváló szociológiai érzékkel) a könyv olvastán bízta meg Tüskést, hogy írjon az üzemükről. De hasonlít a két könyv műfaj és módszer tekintetében is: mindkettő szociográfia célzott interjúk alapján. Legfőképpen azonban azért függenek össze, mert a mostani mintegy „teszteli" a néhány évvel ezelőtt megjelent könyv alaptéziseit; leméri, hogy mennyire haladt Pécs az utóbbi évek során a modern urbanizációban, hiszen utóbbinak egyik alapkritériuma éppen az, hogy miféle üzemeknek tud egy város *könnyedén* és *természetesen* otthont teremteni. A hangsúly itt a két jelzőn van, mert üzemeket telepíteni beruházás kérdése, és ma már néhány év alatt a pusztaságból vagy akár egy álmos mezővároskából is növekedhet nagyobb vagy akár hatalmas ipari település; ám ilyenkor nyilvánvalóan a farok csóválja a kutyát, s csak speciális és igen korlátozott értelemben beszélhetünk városiasodásról. A valódi várost, a modern nagyvárost ég s föld választja el az efféle beruházásos urbanizációtól. Épp ezeket a különbségeket részletezte féltő szeretettel a *Nagyváros születik*, minden sorában Pécsre vonatkoztatva, de általános, országos érvénnyel. És ez a mostani könyvecske relevanciája is: látható vagy legalábbis megsejthető belőle, hol tart a honi urbanizáció, egyik — ám alapvető — aspektusából tekintve.

Ebből a szempontból külön szerencsés véletlennek tekinthető, hogy Tüskés kisipari szövetkezetet, helyesebben a KIOSZ keretében működő nagyobb vagy már majdnem nagy üzemet választott, illetve ilyen üzem választotta őt. Egy ilyen üzem ugyanis sohasem szigetelődhet el; szervesen növekszik, és csak állandó alkalmazkodás árán, csak kényszerű kockázatvállalásokkal fejlődhet. Így minden egyes döntésének következményeiben benne rejlik a környező világ visszacsatolódása. Vagy ahogyan az elnök Tüskésnek megfogalmazta: A szövetkezet „előnye": a lehetőségei, az önállósága. Döntéseit maga hozza. Nem kell mindenért a központba futni. Rugalmasabb, mint a gyár. A piac és a saját igényeihez alkalmazkodik. Hátránya: a kutya se támogatja. Magára hagyják." Ennek a „magárahagyottságnak" is megvannak azonban a jellegzetes határai. A Pécsi Vasas Ipari Szövetkezet részlegei például a város terjeszkedése miatt kiszorultak a Zsolnay utcai központi telepről Pellérdre, Szabadszentkirályra, s ma „a gépgyártás, a vasöntés, a galvanizálás, a színesfémöntés, a lakatosmunka öt különböző üzemben, öt különböző helyen folyik." Pellérdre és Szentkirályra — utóbbi húsz percnyi autóút a lebontásra ítélt Zsolnay utcai központtól — saját üzemi mikrobusz szállítja a pécsi munkásokat. Mármost ez a szétszórtság egy Pellérden fölépülő központi üzemmel megoldható lenne, ámde ez kétszázmillió forintba kerül, s „jelenleg évente mintegy négymillió forint fejlesztési alap képződik a szövetkezetnél". Viszont egy efféle nagyüzem fölépülése Pellérden nyilvánvalóan erősen hatna a község — régóta esedékes de erősen vitatott — Pécshez csatolására, ami persze a város növekedésén túl a helyi, pellérdi munkások életmódjára és keresetére is visszahatna, márcsak az annyiszor emlegetett „borítékon kívüli juttatások" miatt is. „A városhoz tartozás a történelem folyamán mindig valamiféle előnyt jelentett" — summázza a vitát Tüskés, és találóan idéz Pécs szabad királyi város 1780-ban kiadott — s a honi várostörténet szempontjából is igen tanulságos — statútumaiból: „Minthogy több hasznos és mesterségekben elegendőképpen gyakorlott, és a közönséges szolgálatokra alkalmatos embereknek felvétele a város gyarapítására tárgyalna (azaz: szolgálna), erre való nézve ezzel meg rendeltetik, hogy a Városi Tanács félre tévén minden nemzetségbeli tekintetet, a fel veendő Polgárnak tulajdonságait jól megvizsgálja, és fontolóra vegye, ha a Polgárságba béveendő a mesterségében elegendő gyakorlást tett-e légyen? a dologra alkalmatos, és így a Királynak és a Közönségnek a terheknek viselésében hasznos leend-é? magá-

nak pedig elegendő élelmet szerezhet-é? Az ollyasok pedig, a kik felül azt véli, hogy sem hasznot hajtani, sem pedig magoknak élelmet annak módja szerént szerezni nem fognak, fel ne vegyen."

Miféleképpen s mennyi hasznot hajt „a Királynak és a Közönségnek" a Szövetkezet, s hogyan és mennyi „élelmet" szereznek dolgozói maguknak: ezt a ma is alapvető kérdést Tüskés — a honi irodalmi szociográfia hagyományainak megfelelően — elsősorban emberi életek, egyéni sorsok részletezésével vizsgálja. A mai szociográfia — eleven kölcsönhatásban a modern társadalomtörténetírással — emberek és struktúrák párhuzamos és szembesített analízisével dolgozik, nálunk azonban a gazdasági és a társadalmi szerkezet elemzésére — Németh Lászlónak külföldet évtizedekkel megelőző kísérletétől, *A Medve-utcai polgári*-tól s Erdei Ferenc parasztságszociológiai munkáitól eltekintve — nem igen akad példa; Tüskés is mintegy rejtve, sorsokba burkoltan hozakodik elő fontos strukturális kérdésekkel. Ámde, miközben az egyik alapító pécsi kisiparos félig még a felszabadulás előtti régmúltba nyúló élettörténetétől a helyben megvalósított hidraulikus présöntő gépet konstruáló mérnök kálváriájáig sorra és ismételten visszatérően megismertet géplakatos, vasöntő, galvanizáló, színesfémöntő, termelési osztályvezető, művezető, éjjeli portás, takarítónő, szerszámkiadó, elnök, titkárnő, segédmunkás, forgácsolótanuló, öntő-formázó, esztergályos életével, munkájával és munkakörülményeivel, aközben jó érzékkel és kellő szakmai — gazdasági és műszaki — tájékozottsággal annyi sok releváns részletet közöl az üzem fölépítéséről és működéséről, hogy abból mégiscsak összerakódik az a kép, amibe és ahogyan ez a kisebb egység a nagyobb egészbe szervesen illeszkedik. Jelen recenzió a riportokban szépen részletezett sorsok helyett inkább erre a mozaikra igyekszik figyelni, mert ez az a szint, ahol a *Sorskovácsok* a *Nagyváros születik*hez kapcsolódik.

A kisiparosok a felszabadulás előtti Pécsett — afféle közigazgatási mezővárosban — többnyire sokféle, ám iparinak alig nevezhető igényt elégítettek ki, ami alapos általános szakmai képzettséget és nem egyszer nagy találékonyságot követelt tőlük. A szövetkezetté alakulás után egy darabig együtt csinálták azt, amit addig külön-külön. De csakhamar nehezebb, egyénileg már nem vagy alig megoldható feladatokra vállalkoztak. Egy időben például egy csomó öltözőszekrényt készítettek egy gyárnak. Aztán megérezve a piac mechanizmusát, dinamikusan alkalmazkodtak; sőt olykor igyekeztek elébe menni a megrendeléseknek, mint például a fűnyíró gép esetében, ami — a tapintatos elhallgatásokból-körülírásokból sejthetően — nagy műszaki és kereskedelmi siker ugyan nem lehetett, de bizonyosan segített, hogy az üzem a gazdasági élet klasszikus „trial and error" módszerével meglelje a maga helyét. Ez a stabilizáció — már a létszámnövekedés alakulásából sejthetően — a hetvenes években következett be. Ide időzíthetők az üzembővítés fontos újabb eseményei. 1971 őszén vásárolta meg a szövetkezet a pellérdi téesz használaton kívüli gépműhelyét, és itt rendezték be a színesfémöntödét. „Alumínium-, bronz- és rézöntéssel foglalkozunk — magyarázza a művezető —, és három öntésfajtát alkalmazunk. A homokformázást, ez a legősibb eljárás, a kokillázást és a présöntést. A homokformázás technikája itt is olyan, mint a vasöntödében. A kokillaöntéshez viszont vasból készített és a megrendelő által szállított negatívokat használjuk. Mindkét eljárásnál a fém a saját súlya által folyik be az öntőformába. A présöntéssel most kezdünk ismerkedni... Egy dekától hatszáz kilogrammig terjedő tárgyakat, úgynevezett félkész termékeket öntünk. Mintegy nyolcszáz féle termékünk van. Főként híradástechnikai alkatrészeket készítünk. Munkánk több nagy gyárhoz kapcsolódik. A kis szériás és komplikált öntési feladatot kívánó munkákat szívesen csináltatják meg velünk." Ugyanez érvényes a vasöntödére. „A tíz-tizenkét dekás fogaskerekektől — mondja a Sopianae Gépgyártól a hatvanas évek elején megvett Fürst Sándor utcai részlegben az üzemvezető — az egytonnás darabokig mindent csinálunk... Komplikált formákat, egyedi darabokat is meg tudunk csinálni. Termékeink egy része gépekbe beépítve exportcikk lesz. Nagy cégekkel vagyunk kapcsolatban. Van saját mintakészítő részlegünk, de a sablonokat leginkább a megrendelő hozza."

S mutatis mutandis ugyanez érvényes a többi részlegre. A galvanizálóban például Tüskés ottjártakor egyebek között vonatablak-fogantyúkat políroztak keletnémeteknek egy bajai üzem megbízásából, akiknek, úgy látszik, megérte ez az exportközvetítés. A közel négyszáz fővel dolgozó pécsi üzem tehát az egész ország ipari és gazdasági életébe kapcsolódik, és érthetően egyre erősebben függ az ország határain szükségképpen túltekintő, hiszen csak a világpiacon rentábilis nagyvállalatoktól. Jellegzetes, igazi „nagyvárosi" funkciót teljesít tehát, de éppen itt jelentkeznek a gondjai: lehet-e, megéri-e jobbadán elavult gépekkel és többnyire korszerűtlen, vagy legalábbis nem a legkorszerűbb technológiával világpiacon versenyképes termékeket készíteni? És ki tud-e bújni az üzem — ezt példázza a présöntő gép kálváriája — saját erejéből ebből a kutyaszorítóból? Vajon elegendő húzóerőnek bizonyulnak a nagyvállalatok megrendelései önmagukban? Még ha a nagyvállalatok — tételezzük fel, bár nem minden esetben valószínű — kifogástalanul meg is felelnek a maguk föladatainak? A riporter persze csak a kérdésekig juthat el, a válasz nem az ő dolga, még kevésbé a recenzensé. Ám a *Nagyváros születik*kel a háttérben óhatatlanul fölmerül a kérdés, hogy a hatvanas években szépen megindult honi urbanizáció miként fog folytatódni? S nem valamiféle rejtett extenzív (tehát a nagyvárosi fejlődés mai minőségi fázisával szükségképpen ellentétes) iparosítás jele-e a kisebb városok utóbbi években észlelhető — és önmagában persze örvendetes — fejlesztése? S vajon elhárult-e teljesen a veszély, hogy a présöntő gép sorsa — az esedékes és okos önálló új vállalkozások magukrahagyása közvetlenül kifizetődőbbnek látszó hagyományos „nagy összefüggések" kedvéért — urbanizációs parabolává váljék? *(Táncsics Könyvkiadó, 1978.)*

VEKERDI LÁSZLÓ

Czakó Gábor: Várkonyi krónika

Czakó Gábor nemzedékét sok bírálat érte már. Mondják, hogy keveset alkot, s kevéske a mondanivalója is a mai harmincasok nemzedékének. S ha közülük valaki a prózaíró számára egyébként kötelező szorgalommal rendelkezve dolgozik, mint például Balázs József vagy Czakó Gábor, akkor sem marad szótlan a rosszmájúság, s felhígulásról, színvonalesésről fecseg. Persze vannak, akiknek soha semmi se jó, de róluk szó ne essék. Azon viszont érdemes elgondolkozni, hogy Czakó Gábor eddigi munkái — s ezek nem kevesen vannak, hiszen a *Várkonyi krónika* a hetedik kötete s egyúttal az ötödik regénye — eléggé ellentétes fogadtatásra találtak. Szinte minden művének a megítélése szélsőségesen ingadozott, s mindig az éppen előzővel hasonlították össze az elmarasztalók az új művet, s ahhoz képest adtak hangot csalódottságuknak. Másrészt az írói pálya változatosságát, a mindig kereső, megújulni képes írót lehetett üdvözölni, aki egyrészt szenvedélyesen a mai valóságról ír, másrészt mindig keresi azt a regényformát, amelyben a leghitelesebben szólalhat meg.

A *Várkonyi krónika* mindenképpen fontos állomás nemcsak az író pályáján, de a mai epikában is. Amikor 1974-ben a *Megváltó* megjelent, a nemzedék beérkezésének, felnőttéválásának bizonyítékaként üdvözöltem a regényt. Bár ebben sokan kételkedtek, véleményem azóta sem változott. Úgy hiszem, Czakó Gábor új regénye azokat is meg fogja győzni elementáris epikus tehetségéről, akik eddig kételkedtek ebben.

A legutóbbi években regényirodalmunk mintha feltámadna átmeneti tetszhalálából. Ez jelentős mértékben annak köszönhető, hogy éppen a mai harmincasok nemzedéke robbant be regényíróként. Balázs József, Bereményi Géza, Esterházy Péter,